

MOLNÁR ZOLTÁN

A MAGYAR EMIGRÁCIÓ SOKARCÚSÁGA A LEGÚJABB KUTATÁSOK TÜKRÉBEN

Heil Kristóf Mihály (szerk.): *Szemelvények a magyar emigráció történetéből*. Gondolat Kiadó – HUN-REN – ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport – RETÖRKI: Budapest, 2024. 198 oldal.

A magyar emigráció történetének feltárása a 20. század egyik legösszetettebb és legérzékenyebb kutatási területe, amely a politikai, társadalmi és kulturális változások metszéspontjában helyezkedik el. A Heil Kristóf Mihály jogtörténész, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár tudományos segédmunkatársának szerkesztésében megjelent, *Szemelvények a magyar emigráció történetéből* című tanulmánykötet ennek a sokrétű témának egyedülálló összegzése, amely nem csupán kronológiai, hanem tematikus ívet is kijelöl. A kötet a HUN-REN – ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport, valamint a RETÖRKI közös kiadásában, a Gondolat Kiadó gondozásában látott napvilágot 2024-ben, s célja, hogy újabb tudományos perspektívát kínáljon a magyar emigráció különböző korszakainak vizsgálatához.

A szerkesztő a fogalmi keretek kijelölésével alapozza meg az emigráció történetének vizsgálatát. Világosan definiálja az emigráció és a migráció jelentését, mint olyan társadalmi jelenségeket, amelyek politikai, vallási, gazdasági vagy ökológiai okokból készítetik az embereket lakóhelyük tartós elhagyására. Rámutat arra, hogy a népvándorlás, a határokon átívelő ki- és bevándorlás folyamatai egyidősek az emberiséggel, és a térbeli mobilitás alapvető formáját jelentik.

Külön figyelmet fordít a migráció különböző típusainak elkülönítésére – belső és külső, kényszerű és önkéntes, egyéni és csoportos, legális és illegális, valamint állandó és ideiglenes vándorlás –, s mindezeket a magyar emigráció példáival illusztrálja. A 20. század

fegyveres konfliktusai és diktatúrái következtében milliók kényszerültek elhagyni otthonukat, s e folyamatok a magyar társadalmat is mélyen érintették.

A bevezetés áttekintést ad azokról a történelmi cezúrákról, amelyek a magyar emigráció történetét szakaszokra osztják: az első és második világháború, az 1956-os forradalom, a keleti blokk fokozatos nyitása, a helsinki folyamat és végül a rendszerváltoztatás mind meghatározó fordulópontként jelennek meg.

Heil pontosítja az idegen, a hontalan, a menekült és a disszidens fogalmát, bemutatva a menekültjog nemzetközi szabályozását is. Majd meghatározza a prioritásokat: a kötet nem a magyar emigráció teljes történeti rekonstrukciójára törekszik, hanem célzottan olyan eddig kevésbé kutatott jelenségeket, sorsokat és közösségi tapasztalatokat kíván feltárni, amelyek árnyalják a 20. századi magyar diaszpóra történetéről alkotott képet.

A tanulmányok egymásra épülve, de önállóan is értelmezhetők: az első világháborút követő évek visszavándorlási és segélyakcióitól egészen az 1956 utáni tudományos és kulturális emigrációig ível a bemutatott spektrum. A kötet legfőbb erénye, hogy az emigrációt nem pusztán politikai aktusként, hanem társadalmi és kulturális jelenségként közelíti meg, rámutatva a magyar állam, az egyházi és civil szervezetek, valamint az értelmiségi csoportok szerepére is az egyes korszakokban.

Heil szerkesztői koncepciója jól érzékelhető: a válogatás célja nem egy lineáris történeti áttekintés, hanem a magyar emigráció jelenségének sokoldalú, interdiszciplináris bemutatása. A kötet tanulmányai a történettudomány, a politikatörténet, a társadalomtörténet és a kultúrtörténet metszéspontjában helyezkednek el, ami egyben jelzi a modern emigrációkutatás irányait is.

A publikáció megjelenése különös aktualitással bír a 21. század elején, amikor az emigráció és a diaszpóra fogalmai újra hangsúlyosan jelennek meg a közéleti és tudományos diskurzusban. A globális migrációs folyamatok, a háborús menekültek kérdése és a nemzeti identitás átalakulása mind olyan témák, amelyek visszahatnak a történeti emigrációk értelmezésére is. A *Szemelvények a magyar emigráció történetéből* e tekintetben nemcsak múltfeltáró munka, hanem implicit módon reflexió is arra, hogyan értelmezi a jelenkor a saját történeti előzményeit.

A recenzió célja, hogy bemutassa és értékelje a kötet tudományos jelentőségét: egyrészt feltárja, miként járulnak hozzá az egyes tanulmányok a magyar emigráció történetének mélyebb megértéséhez, másrészt vizsgálja a szerzők által alkalmazott módszertani megközelítéseket, forrásbázisokat és értelmezési szempontokat. Külön figyelmet érdemel, hogy a kötetben szereplő 11 tanulmány több generáció prominens kutatói által íródtak, így a történeti tapasztalatok nemcsak eseménytörténeti, hanem tudománytörténeti síkon is egymás

mellé kerülnek. Megtalálunk közöttük történészeket, joghallgatókat, egyetemi oktatókat, illetve a Jogtörténeti Kutatócsoport, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a RETÖRKI kutatótudósait.

A szöveg felépítése időrendiséget követ: külön fejezetekben mutatja be és értékeli a tanulmányokat a 19. század végétől a második világháborút követő időszakig tartó emigrációs hullámok sorrendjében. Ez a strukturális megoldás nemcsak áttekinthetővé teszi a kötet tartalmát, hanem rámutat az emigráció jelenségének hosszú távú történeti ívére és változó értelmezéseire is.

A Nagy Háborút követő magyar emigrációs hullám története

Pálvölgyi Balázs, a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának docense a magyar emigráció történetének egy kevésbé kutatott, ám jelentős fejezetét dolgozza fel: az Egyesült Államokba kivándorolt magyarok hazatérésének kérdését az első világháborút követő években. A szerző átfogó módon elemzi a kivándorlás és a visszavándorlás politikai, gazdasági és társadalmi összefüggéseit, a századforduló kivándorlási csúcspontjától kezdve az 1903-as és 1909-es törvények hatásán át egészen a háború utáni időszakig.

Részletezi, hogy a háború idején a hazatérés lehetőségei drámaian beszűkültek: a hadkötelesek utazási tilalma és a nemzetközi közlekedés korlátozása jelentősen akadályozta a visszatérést. Ezzel párhuzamosan az amerikai társadalmi légkört a háborús bizalmatlanság és időnként fizikai atrocitások jellemezték, ugyanakkor az ipari munkaerő iránti növekvő igény a magyar munkavállalók helyben maradását ösztönözte. Az Egyesült Államok gazdasági érdekei miatt a magyar bevándorlók többsége elkerülte az internálást, és a háború éveiben is viszonylagos biztonságban maradt.

A háborút követően a romló amerikai gazdasági helyzet rövid időre a visszavándorlás lehetőségét erősítette, ami átmenetileg negatívvá tette az Egyesült Államok migrációs mérlegét. A gyors gazdasági stabilizáció, az amerikai bevándorlási szabályok szigorítása, valamint Magyarország háború utáni politikai és gazdasági nehézségei azonban újra a kivándorlás irányába terelték a folyamatokat. A magyar kormány ugyan kísérletet tett a hazatérés ösztönzésére, ám intézkedései – elsősorban pénzügyi és szimbolikus jellegűek – nem bizonyultak elegendőnek. A New York-i magyar konzulátus 1922-es jelentése már a visszavándorlás kifulladásáról számolt be.

Pálvölgyi munkája kiemelkedik gazdag levéltári és sajtóforrásbázisával, valamint azal, hogy integrált módon kapcsolja össze a társadalmi, gazdasági és politikai tényezők

elemzését. Nem csupán a hazatérés tényeit, hanem annak motivációit, a kormányzati elképzeléseket és az amerikai–magyar kapcsolatok összetettségét is feltárja. Ezzel a szerző fontos kiindulópontot kínál a magyar emigráció további, összehasonlító vizsgálatai számára.

Kovács-Szépölgyi Enikő, a HUN-REN – ELTE Jogtörténeti Kutatócsoportjának tudományos segédmunkatársa (*A magyar állam szerepe az első világháborút követő külföldi gyermeküldötetésben – avagy adalékok a gyermekvonatok történetéhez*) a háború utáni humanitárius mozgalmak egyik legmegrendítőbb fejezetét tárja fel. A gyermekvonat-akciók történetét a szerző nem pusztán jótékonyági eseményként, hanem az állam és civil társadalom együttműködésének példaként értelmezi. Elemzése rávilágít arra, hogy az akciók szervezésében a magyar kormány csak támogató, de nem irányító szerepet vállalt; a folyamatot döntően civil szervezetek, mindenekelőtt az Országos Gyermekvédő Liga koordinálta. A tanulmány értéke, hogy az emberi sorsokon keresztül képes bemutatni az emigráció és a humanitárius gondolkodás metszéspontját. Világosan kontextusba helyezi a programot, bemutatva Magyarország gazdasági és társadalmi válságát, valamint a civil és állami szervezetek együttműködését. Külön hangsúlyt kap a program nemzetközi dimenziója, a befogadó országok részvétele, a humanitárius és diplomáciai vonatkozások, valamint a program hosszú távú hatásai, például az, hogy a gyermekek egy része véglegesen letelepedett a befogadó országokban. A tanulmány gazdag forráskezeléssel, hivatalos dokumentumok, statisztikák és visszaemlékezések felhasználásával mutatja be a program működését, a magyar állam és a civil társadalom szerepét, valamint a nemzetközi együttműködés korai példáit.

Rapali Vivien Regina történész, a RETÖRKI tudományos munkatársa a 20. századi magyar műszaki és tudományos elit emigrációjának kevésbé kutatott területét vizsgálja, különös hangsúlyt fektetve az 1927 és 1941 között működő „Smith Jeremiás” ösztöndíj-programra. A program lehetőséget biztosított fiatal mérnökök számára, hogy tudományos tudásukat amerikai tanulmányúttal bővítsék, és Rapali munkája történeti példán keresztül érzékelteti a tudományos mobilitás korai formáit. A tanulmány bevezetője áttekinti a magyar és amerikai emigrációtörténet főbb historiográfiai vonalait, rámutatva, hogy a műszaki értelmiség migrációja eddig háttérben maradt a gazdasági és politikai kivándorlási kutatásokhoz képest, így Rapali hiánypótló elemzést nyújt.

A szerző egyik legfőbb kérdése, hogy miként hatott a Trianon utáni Magyarország társadalmi és politikai válsága a tudományos mobilitásra: az értelmiségi túlkínálat, az antiszemitizmus és a numerus clausus, valamint az elcsatolt területekről érkező menekült értelmiség mind hozzájárultak a mérnöki pályák beszűküléséhez. Rapali érzékletesen ábrázolja, hogyan vált a tudományos tudás „mobilitási tőkévé”, ösztönözve a korszak intellektuális migrációját.

Különösen értékes a „Smith Jeremiás” ösztöndíjprogram részletes bemutatása: az alapítvány 33 fiatal mérnök amerikai tanulmányútját támogatta, közülük tizenheten végül az Egyesült Államokban telepedtek le. Rapali elemzi a döntések mögött álló komplex tényezőket – kutatási feltételek, anyagi biztonság, antiszemitizmus –, és rávilágít a magyar tudományos utánpótlás hosszú távú veszteségeire. Az írás erőssége az alapos forrásfeltárás és a nemzetközi kitekintés: sikeresen illeszti be a magyar példát az európai tudományos migráció áramlataiba, és érzékelteti, hogy a tudományos tudás egyszerre szellemi, mobilitási és társadalmi tőke. A publikáció így értékes hozzájárulás a magyar tudomány- és emigrációtörténet kutatásához, miközben felveti a program hazai társadalmi hatásának további vizsgálatának lehetőségét is.

A második világháború következtében kialakult politikai emigráció és a hidegháború kihívásai (1945–1989)

A könyv második egysége a második világháborút követő magyar politikai emigráció szerveződését és nemzetközi kapcsolatait vizsgálja. A tanulmányok közös jellemzője, hogy az emigrációt nem pusztán menekülésként, hanem aktív politikai és kulturális tevékenységként értelmezik, amely a magyar nemzeti identitás megőrzését szolgálta a nyugati világban.

Nyári Gábor történész, a RETÖRKI ügyvezető igazgatója a háború utáni magyar politikai emigráció egyik legnagyobb szervezetének, a Magyar Szabadság Mozgalomnak (MSZM) történetét és nemzetközi kapcsolatrendszerét vizsgálja. A szerző bemutatja a második világháborút követő emigráció társadalmi összetételét, amely főként a Horthy-korszak középső és felső rétegeiből – katonákból, értelmiségiekből és közigazgatási tisztviselőkből – állt, s a kommunista hatalomátvétel elől menekült. Az írás kiemeli az emigráció két fő irányzatát: a 45-ösök a 1939-es országgyűlési választások jogfolytonosságára, a 47-esek a háború utáni demokratikus kísérlet legitimitására hivatkoztak, ami mély ideológiai ellentétet eredményezett.

Nyári részletesen taglalja az MSZM szervezeti és nemzetközi tevékenységét, kiemelve Farkas Ferenc vezetését, az „emigráns országgyűlés” és az „emigráns kormány” kísérletét, valamint az 1947-ben rendezett Altöttingi Országgyűlés főbb eseményeit

Bár a Magyar Szabadság Mozgalom széles körű kapcsolatokat tartott fenn más emigráns mozgalmakkal, nem érte el a nyugati nagyhatalmak legfelsőbb döntéshozói szintjeit, és strukturális problémái – a diplomáciai tapasztalat hiánya, belső ellentétek és a külső partnerek taktikai megközelítése – hosszú távú hanyatláshoz vezettek.

A munka főbb értéke, hogy új, forrásokon alapuló megközelítést ad a magyar emigráció szervezeteinek működéséhez, és különösen az MSZM nemzetközi stratégiájának korlátait világítja meg. Nyári Gábor írása jól illeszkedik a kötet egészének célkitűzéséhez: a magyar emigráció sokrétű, belsőleg megosztott, de politikailag aktív világának árnyalt bemutatásához.

Soós Viktor Attila történész, a NEB tagja a magyar politikai emigráció intézményesült formáját, a Magyar Nemzeti Bizottmány működését vette górcső alá, különös tekintettel a nyugati világban való demokratikus legitimáció fenntartására. A szerző Varga Béla életútján keresztül tárja fel, miként vált a Bizottmány az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában a magyar nemzeti önképviselő fontos fórumává.

A tanulmány rekonstruálja Varga Béla politikai pályáját, aki a Független Kisgazdapárt vezetőjeként, majd a nemzetgyűlés elnökeként a háború utáni demokratikus átmenet kulcsfigurája volt, s 1947-ben emigrációba kényszerült. Soós részletesen ismerteti a Bizottmány szervezeti felépítését, működésének főbb szakaszait, valamint azt, miként igyekezett képviselni a magyar nép szuverenitásának ügyét a nyugati kormányok és nemzetközi szervezetek előtt. A testület a hidegháború idején politikai és morális fórumként is funkcionált, a demokratikus értékek és a nemzeti függetlenség védelmének eszméjét hordozva.

Összességében Soós Viktor Attila a kötet egyik legjobban dokumentált írását készítette el, amely árnyalt képet ad az emigráció politikai és erkölcsi önazonosságáról. A szerző nem csupán történeti eseményeket rekonstruál, hanem a legitimáció, a morális hitelesség és a nemzeti önkép kérdéseit is új megvilágításba helyezi. Varga Béla sorsa – aki negyvenhét év emigráció után 1990-ben újra felszólalhatott a szabad Országgyűlésben – méltó szimbóluma annak a történelmi folyamatnak, amelynek a Magyar Nemzeti Bizottmány is részese volt.

Varga személyiségén keresztül Soós érzékletesen mutatja be az emigrációs politikai elit kettős dilemmáját: egyrészt a nemzeti legitimáció fenntartásának, másrészt a morális hitelesség megőrzésének igényét. Azt gondolom, a munka jelentős mértékben hozzájárul a magyar emigráció történetének árnyaltabb megértéséhez, különösen ahhoz, miként igyekezett a demokratikus legitimációt fenntartani a hidegháborús világban.

Heil Kristóf Mihály a 20. századi magyar emigrációt átfogó és sokrétű szemszögből vizsgálja, kiemelt hangsúlyt fektetve a második világháborút követő nyugati magyar közösségekre, különösen a svájci magyar emigráció sajátos helyzetére. A szerző nem csupán politikai meneküléstörténetként, hanem társadalmi, kulturális és identitásbeli folyamatként mutatja be az emigrációt, érzékeltetve a politikai elit és az értelmiség külföldre kényszerülését és önszerveződési törekvéseit.

A munka alapos statisztikai és demográfiai elemzéseket tartalmaz: a háború végén Európában 500 ezer és 1 millió közé tehető a magyar származású menekültek száma, túlnyomó többségük városi, képzett rétegekből került ki. Heil kiemeli a különböző emigrációs hullámok – a „45-ösök”, „47-esek” és „56-osok” – eltérő társadalmi összetételét és politikai súlyát, valamint a generációk közötti bizalmatlanságot és morális ellentéteket.

A svájci magyar közösség részletes bemutatása külön értéket ad a tanulmánynak. Heil elemzi a menekültek jogi helyzetét, a segélyezést karitatív szervezetek és a svájci állam együttműködésével, valamint a politikai és kulturális szervezetek – például a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, a Zürichi Magyar Egyesület és a Svájci Magyar Diákszövetség – működését és konfliktusait. Érzékletesen mutatja be az 1956-os emigráció jelentőségét, az újonnan érkezettek integrációját, valamint a magyar kulturális élet újjászerveződését az alpesi országban. 1957 februárjában a magyar egyetemi hallgatók konferenciáján létrehozták a Svájci Magyar Diákszövetséget, majd a nyár folyamán a Bázeli Magyar Egyesület vezetésével a Svájci Magyarok Szövetsége is megkezdte a működését, amely összefogta a helyi egyesületeket. A magyar írók és a Zürichi Magyar Kör támogatásával felállították a Svájcban Élő Magyar Írók Irodalmi Közösségét is, amelynek legfőbb célkitűzése a magyar szellemi élet megerteremtése volt a forradalmi hagyomány megőrzésével. A nyugati magyar írók könyveinek publikálására 1976-ban jött létre a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, amely a mai napig az egyik legismertebb magyar emigrációs csoportosulás.

Heil Kristóf Mihály munkája erőssége, hogy a politikai, társadalmi és kulturális dimenziókat egyaránt feltárja, bemutatva a magyar emigráció sokszínűségét, a generációk közötti különbségeket, valamint a svájci magyar közösségek szervezeti és szellemi életét. A tanulmány statisztikai pontosságával, a svájci menekültpolitika részletes ismertetésével és az emigráns szervezetek sokrétű elemzésével kiemelkedik a háború utáni magyar emigráció történetének feldolgozásai közül. Bár elsősorban leíró jellegű, a gazdag forrásanyag és a szintetizáló igény miatt alapvető hivatkozási pont a 20. századi magyar diaszpóra történetével foglalkozók számára.

M. Madarász Anita történész, egyetemi oktató (ELTE BTK Angol–Amerikai Intézet) az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni magyar emigráció egyik kevésbé kutatott szegmensét járja körül, különös tekintettel az Egyesült Királyságba érkező menekültek befogadására. A szerző érzékletesen mutat rá, hogy a Szezei-válság és az 1956-os magyar események egyidejűsége milyen módon befolyásolta a Nyugat, különösen a brit kormány cselekvési lehetőségeit, és miért nem avatkoztak be katonai vagy diplomáciai eszközökkel a magyar szabadságharc idején.

A tanulmány részletesen elemzi a brit politika és jogi környezet szerepét, kiemelve az ENSZ Alapokmányra, a nemzetközösségi folyamatokra és a hidegháborús realitásokra

hivatkozó megfontolásokat. Madarász hangsúlyozza azt is, hogy a brit közvélemény morális értelemben érzékenyen reagált az eseményekre, ami később a magyar menekültek iránti szolidaritásban is megnyilvánult. Az Egyesült Királyság gyorsan reagált: mintegy 21 ezer menekültet fogadott be, befogadó- és áttelepítési központokat hozott létre, lakhatást és munkalehetőséget biztosítva számukra.

A befogadás társadalmi vetületeit is feltárja: a brit társadalom kezdeti lelkesedését hamar felváltotta a kulturális és gazdasági feszültség, ami részben a menekültek nehezebb integrációjából fakadt. Madarász érzékenyen jeleníti meg a két közösség közötti konfliktusok okait, valamint a hazatérés lehetőségét fontolgató menekültek helyzetét.

A szerző erénye, hogy a magyar emigráció történetét sikeresen összekapcsolja a brit külpolitika és közvélemény alakulásával, így a befogadás folyamata nemcsak politikai, hanem morális és geopolitikai kontextusban is értelmezhető. A munka kiegyensúlyozott forrásbázison nyugszik, brit és magyar dokumentumokra, sajtóanyagokra, statisztikákra és személyes visszaemlékezésekre támaszkodik, és árnyalt képet nyújt az 1956-os menekülthullám brit befogadásáról.

Andreides Gábor, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tudományos főmunkatársa az 1956-os forradalom utáni magyar menekültek olaszországi történetét rekonstruálja, kiemelve az ország szerepét tranzitállomásként a Nyugatra tartó emigrációban. Rövid történeti áttekintéssel helyezi kontextusba az eseményeket, majd bemutatja, hogy az olasz közvélemény és politika kezdetben szimpátiával és erkölcsi kötelességgként fogadta a szabadságharcosokat, ugyanakkor az ország gazdasági nehézségei miatt hosszú távú integrációjuk korlátozott volt.

A kutató megjelenti az emigráció belső összetételét és motivációit: az értelmiségiek és egyetemisták jelentős arányával hozzájárultak a kulturális élet fenntartásához, miközben többségük további külföldi lehetőségeket keresett. Andreides érzékletesen mutatja be a menekültek és az olasz társadalom kapcsolatát, a kezdeti szívélyes befogadástól a mindennapi együttélés során felmerülő konfliktusokig.

A szerző különösen fontosnak tartja a hidegháborús politikai kontextust: az állambiztonsági szervek fokozott figyelme és az emigráns közösségek feltérképezésének kísérlete a humanitárius szándék és a politikai bizalmatlanság sajátos elegyét rajzolja ki. A tanulmány címe – *Remény, várakozás, realitás* – jól tükrözi az emigráció pszichológiai ívét: a kezdeti optimizmust a várakozás, majd a hazatérés illúziójának feloldódása követte.

Andreides munkája forrásgazdag, olasz és magyar levéltári anyagokra, sajtóra és személyes visszaemlékezésekre támaszkodik, és kiegyensúlyozott, elemző igényű képet ad az olaszországi magyar emigrációról, hozzájárulva az 1956-os magyar diaszpóra történetének jobb megértéséhez.

Szekér Nóra, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának kutatója a magyar tudományos emigráció és a hazai állambiztonsági szervek kapcsolatát veszi górcső alá a hidegháború során, különös figyelemmel arra, miként próbálták a magyar hírszerzők megfigyelni, befolyásolni és esetenként beszervezni a külföldön élő, nemzetközileg elismert magyar tudósokat. A szerző alapos levéltári kutatásokra, titkosszolgálati dokumentumokra és esettanulmányokra hivatkozik, mintaszerűen ábrázolja a tudományos elit kiemelt szerepét a hidegháborús hírszerzési versenyben.

A bevezetőben a magyar tudomány 19–20. századi kiemelkedő alakjait – Szilárd Leót, Wigner Jenőt, Neumann Jánost, Szent-Györgyi Albertet, Gábor Dénest és Teller Edét – idézi fel, kiemelve, hogy ezek a zsenik a nyugati tudományos életben teljesedtek ki, és nemzetközi tekintélyük stratégiai értéket jelentett mindkét politikai blokk számára. Szekér részletesen elemzi Teller Ede esetét, akihez az ÁVH több fedőnéven próbált kapcsolatot teremteni, sőt családtagjait is megfigyelés alá vonták a befolyásolás érdekében. A szerző bemutatja, hogy a magyar állambiztonság tevékenysége gyakran téves feltételezéseken alapult, ugyanakkor a próbálkozások végül kudarcba fulladtak.

A tanulmány második része Gábor Dénes esete révén a Kádár-korszak emigrációs politikáját tárgyalja. Rávilágít, hogy a hírszerzés az 1956 utáni években a korábbinál szervezettebben térképezte fel a nyugati magyar tudósokat, de a célszemélyek – Gábor Dénes példáján – higgadt távolságtartással kezelték a megkereséseket, így érdemi információhoz nem jutott a magyar állambiztonság.

Szekér munkája fontos hozzájárulás a magyar tudományos emigráció és az állambiztonság történetének feltárásához és pontosabb megértéséhez. Nem csupán forrásfeltáró, hanem társadalomtörténeti értelmezést is nyújt: bemutatja, hogy a tudósok miként váltak a hidegháborús politika célpontjaivá, miként kellett navigálniuk a lojalitás, az erkölcsi normák és a tudomány autonómiája között, és hogy az emigráns tudósok politikai szerepe miként formálhatta a keleti blokk megítélését.

Azt gondolom, hogy a kötet második tematikus egysége árnyalt, forrásgazdag képet ad a magyar politikai emigrációról, kiemelve annak szervezeti, politikai és kulturális dimenzióit. A tanulmányok bemutatják az emigráció belső megosztottságát, a nemzetközi kapcsolatok korlátait, valamint a hidegháborús környezetben megjelenő morális és stratégiai dilemmákat, hozzájárulva a 20. századi magyar diaszpóra történetének mélyebb megértéséhez.

A magyar emigráció kulturális és szellemi vállalkozásai a 20. század második felében

Semsei Ferenc történész, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára munkatársának írása az emigrációs térben működő magyar kulturális vállalkozások egyik legérdekesebb és legösszetettebb esetét jeleníti meg: Püski Sándor amerikai könyvkiadói tevékenységét és az általa kiépített kiadói-terjesztői hálózatot. A szerző levéltári forrásokra, visszaemlékezésekre és korabeli sajtóanyagokra hagyatkozva rekonstruálja Püski életútját, vállalkozásának fejlődését és kulturális jelentőségét. A tanulmány központi tézise szerint az emigrációs tér nem pusztán gazdasági vagy kereskedelmi közeg, hanem olyan szimbolikus és kulturális tér, ahol identitásformáló és közösségszervező folyamatok zajlanak.

Semsei bemutatja, hogy Püski a jogi doktorátus megszerzése után, 1939-ben alapította meg Magyarországon a Magyar Élet Könyvkiadót, amely a népi írók műveinek megjelentetésével vált ismertté. A második világháború utáni politikai átalakulás során a kiadót államosították, Püskit pedig 1962-ben bebörtönözték. Szabadulása után, 1970-ben az Egyesült Államokba emigrált, ahol 1975-ben létrehozta a New York-i Püski Kiadót, amely az amerikai magyar közösség egyik legfontosabb kulturális központjává vált: könyvesbolt, galéria és közösségi tér működött benne, előadásokkal, irodalmi estekkel és könyvbemutatókkal. 1989-ben Püski visszatért Magyarországra, és újraindította tevékenységét a rendszerváltás utáni kulturális viszonyok között.

Püski vállalkozása nem egyszerű üzleti tevékenység volt, hanem kulturális misszió, amely a magyar nyelvű és identitású olvasókat szolgálta a diaszpórában, és hidat képezett a hazai, az emigrációs és a határon túli magyar irodalom között. Külön figyelmet fordított a Magyarországon cenzúrával vagy politikai korlátokkal szembesülő szerzőkre, kiadványaival pedig a kulturális ellenállást és az emigráns magyarság szellemi önazonosságát erősítette. Semsei értékes módon nemcsak a kiadó intézménytörténetét, hanem a körülötte kibontakozó politikai és kulturális vitákat is bemutatja, rávilágítva arra, hogy a Püski-féle kiadványok tematikus sokszínűsége az emigráció belső megosztottságát és a hidegháborús ideológiai feszültségeket is tükrözte.

Nagymihály Zoltán történész, a RETÖRKI tudományos segédmunkatársának publikációjában szintén az emigrációs tér kulturális színterét vizsgálja, ám a fókusz a politikai-irodalmi autonómia kérdésére helyezi. A szerző a *Látóhatár* és az *Új Látóhatár* című folyóiratokat elemzi, és a „szellem szuverenitása” fogalmán keresztül mutatja be, miként törekedett a nyugati magyar értelmiség egy politikai ideológiáktól független, autonóm szellemi közeg kialakítására. A tanulmány rávilágít arra, hogy a hidegháborús emigráció sem volt mentes a belső vitáktól és a politikai nyomástól: a szerzők – köztük Borsody István, Cs.

Szabó László és Bibó István – a politikai lojalításokon felülemelkedő erkölcsi programként értelmezték a szellemi autonómiát, miközben az amerikai támogatók és az emigráció különböző irányzatai közötti ellentétek folyamatos feszültségeket generáltak.

Mindkét értekezés hangsúlyozza, hogy az emigrációs kulturális vállalkozások egyszerre szolgálták a magyar identitás megőrzését és a közösségépítést, de különböző formákban: Semsei Püski kiadóként betöltött szerepét, Nagymihály pedig a folyóiratok jelentőségét vizsgálta. Semsei és Nagymihály írása egyaránt rámutat arra, hogy az emigráció nem pusztán fizikai vagy gazdasági tér, hanem szellemi és kulturális „laboratórium”, ahol a nemzeti önazonosság és a közösségi kohézió formálódik. A két eset jól illusztrálja, hogy a diaszpóra kulturális intézményei a magyar kultúra fennmaradásának, a politikai viták kezelésének és a szellemi autonómia fenntartásának kulcsfontosságú terepei voltak a 20. század második felében.

Összegzés

Meglátásom szerint *A Szemelvények a magyar emigráció történetéből* című tanulmánykötet fontos és hiánypótló vállalkozás: a magyar emigráció 20. századi történetének különböző korszakait és aspektusait tárja elénk változatos tematikájú, eltérő módszertannal készült tanulmányok formájában. Mindezt számtalan primer levéltári és sajtóforrás, jogszabály, illetve a leglényegesebb hazai és nemzetközi szakirodalom felhasználásával, szintézisével és értékelésével, a problémakör legújabb tudományos eredményeit taglalva, mégis olvasmányos, jól áttekinthető módon az olvasók elé tárva valósult meg. A szerzők egyaránt foglalkoznak az emigráció hátterével, strukturális meghatározottságával és az egyéni életutak szintjén megjelenő tapasztalatokkal.

A könyv értéke abban rejlik, hogy a migrációt dinamikus, folyamatosan változó jelenségként mutatja be, rávilágítva a politikai, gazdasági és társadalmi kényszerek mellett az identitásmegőrzés és a hazához fűződő viszony meghatározó szerepére.

Noha a tanulmányok fókusza és módszerei eltérőek, összességükben koherens képet rajzolnak az emigráció hullámairól, a befogadó országokhoz való alkalmazkodásról, a diaszpórák közösségek működéséről és az egyéni sorsok alakulásáról, ezáltal közelebb hozva és „megfoghatóbbá” téve ezt a sokrétű témakört.

A munka jól használható mind a migrációkutatás, mind a 20. századi magyar történelem iránt érdeklődők számára, s hatékony kiindulópontot kínál további vizsgálatokhoz, az emigráció interdiszciplináris jelenségének mélyebb feltárásához.

Fontos, hogy a magyar emigráció történetét ne csupán politikai vagy társadalomtörténeti szempontból, hanem összetett, identitásformáló folyamatként szemléljük, amely a 20. századi magyar történelem egészére kihatott. A tanulmányok hitelesen és árnyaltan tárják fel az emigráció különböző motivációit, az alkalmazkodás nehézségeit és a hazatérés dilemmáit.

Álláspontom szerint a magyar társadalomban szinte minden családban fellelhető valamilyen személyes tapasztalat az emigrációval kapcsolatban – legyen szó kivándorlásról, menekülésről vagy a hazatérés reményéről. Éppen ezért különösen fontos, hogy a kutatások a tudományos feldolgozás mellett az emberi dimenziót is hangsúlyozzák, hiszen ezek a történetek a nemzeti emlékezet meghatározó részét alkotják.

A tanulmánykötet szerzői munkáikkal hozzájárulnak ahhoz, hogy az emigráció történeti tapasztalatként és kulturális örökségként egyaránt beépüljön a nemzeti tudatba, és új nézőpontból segítsék a magyar identitás és önértelmezés mélyebb megértését.